

УДК 82.0:7.04-028.5
<https://doi.org/10.33989/2524-2490.2020.32.202447>

ОЛЬГА ОРЛОВА
 ORCID 0000-0001-9991-2031
 (Полтава) (Poltava)
 Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
 Country: Ukraine
 Email: oorlova08@ukr.net

ОБРАЗ АВТОРА У ДЗЕРКАЛЬНИХ ПРОЕКЦІЯХ ТВОРУ

У статті розглянуто значення образу автора в художній структурі твору. Визначено точки зору теоретиків літератури (М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Ж. Маритена) на форми втілення авторської свідомості, концептуальне значення образу автора в читацькому сприйнятті художнього твору. Порівняння художнього принципу авторського бачення із дзеркальною поверхнею (Ф. Достоевського, В. Короленка) дало підстави для нового розуміння авторської присутності й авторського всеохопного бачення. Автор, відбиваючи реальність, залишає обрис свого зображення – автопортрет. Аналізуються стадії наближення образу автора до читацького розуміння (етичне вживання або етичне пізнання, стадія «відкриття» автора, зустріч автора й читача). Зустріч читача з автором визначається найвищим ступенем осягнення авторської присутності в художньому творі, який вимагає духовних зусиль, емоційного співпереживання, інтелектуального досвіду. Сприйняття читачем авторської свідомості у формах нарації дозволяє наблизити автора-творця й побачити його образні прояви в конкретних творах світової літератури.

Ключові слова: образ автора; авторська свідомість; імпліцитний автор; читач; сприйняття.

Література – це особливо змодельований світ, «друга реальність», де фігура автора-творця, його загальний задум залишаються в тіні більш реальних персонажів і подій. Автор твору мистецтва віддзеркалюється у своєму створінні в різних конфігураціях, здебільшого прихованих від побіжного погляду. Від читача залежить рівень сприйняття автора-творця як виразника концептуального погляду на реальність і віртуальність. Діалогічна природа літератури передбачає обмін висловлюваннями між автором і читачем, що стає можливим лише у процесі сприйняття художнього твору, коли автор і читач стають учасниками літературної комунікації, конкретизуючись в «образі автора» й «образі читача».

Метою статті є зіставлення поглядів літературознавців (М. Бахтіна, Ю. Лотмана, В. Халізева, Р. Барта, Ж. Маритена та ін.) і письменників (Ф. Достоевського, В. Короленка, У. Еко, Х. Борхеса) на прояви авторської свідомості в художньому творі за допомогою символіки дзеркала.

Проблема сприйняття та трактування дзеркального відображення активна з точки зору семіотичної багатозначності, оскільки дзеркало одночасно відображає та змінює. Ф. Достоевський обрав цей образ для ілюстрації позиції автора у творі: «У дзеркальному відображенні не видно, як дзеркало дивиться на предмет, або, краще сказати, видно, що воно ніяк не дивиться, а відображає пасивно, механічно. Істинний художник цього не може: на картині, в оповіданні, у музичному творі обов'язково буде він сам; він відобразиться мимовільно, навіть проти своєї волі, висловить усі свої погляди, зі своїм характером, зі ступенем свого розвитку» (Достоевський, 2006). Символіка дзеркала для порівняння «всебачення» й «усеприсутності» автора була використана письменником не випадково. Ф. Достоевський не перший використовував знак дзеркальної поверхні для позначення процесу пізнання світу митцем. Так, Л. Х. Борхес для конструкції моделі Всесвіту (Бібліотеки) використав дзеркальні багатогранники, які «виражають і обіцяють безкінечність» (Борхес, 2019). Платон стверджував, що світ є царина взаємного споглядання та дзеркальних перетинань. Ю. Лотман увесь культурний континуум – семіосферу – уявляв сукупністю «окремих текстів і мов, побудованих за дзеркальною симетрією, кожен знак якої може бути перенесений на нове комунікативне полотно, у результаті чого виникає текст із новою інформацією та функціональною специфікою» (Лотман, 2002).

Завершальним дзеркальним порівнянням наведемо сакральну метафору апостола Павла. Дзеркало, на його думку, є інструментом первинного знання, коли людина спочатку бачить розпливчастий відбиток образу Бога, його дзеркальне відображення. Пізнання Бога прояснює бачення, відкриває його чітке зображення – «обличчя до обличчя». Дозволимо собі провести паралелі з позицією читача, який спочатку має «розпливчате» уявлення про твір і автора, проте заглиблення в художній авторський світ веде до прояснення глибинного, трансцендентного змісту, до розпізнання образу автора.

В. Короленко знайшов новий дзеркальний образ, пов'язаний з авторською присутністю в художньому творі: «Художник – дзеркало, проте дзеркало живе. Він упізнає те, що належить безпосередньому сприйняттю. Але потім у живій глибині його уяви враження взаємодіють, поєднуються в нові комбінації відповідно до загальної концепції світу, яка знаходиться в душі художника. Й ось у кінці процесу дзеркало дає своє віддзеркалення, свою “ілюзію світу”, де ми отримуємо знайомі елементи дійсності в нових, до того не знайомих нам сполученнях...» (Короленко, 1953). У своєму зіставленні автора-творця із живим дзеркалом письменник підкреслив безмежні можливості людської свідомості пропускати через себе враження, відчуття реальності та перетворювати їх на нову субстанцію, самому бути Богом нової реальності – мистецтва. Якщо пригадати слова апостола Павла, то саме в них окреслений шлях, яким пройшла історія мистецтва: від розпливчастого дзеркала (віддзеркалення реальності) до відкритого вікна (створення «нової» реальності) – це шлях сходження та пізнання людиною себе й Бога в собі за допомогою мистецтва.

Образне визначення літературного твору (і літератури загалом) як дзеркальної живої матерії, здатної зберігати й передавати авторські імпульси читачеві, пояснює розмежування автора біографічного, реального та автора як естетичної категорії, розчиненої в тексті. Теоретичне обґрунтування знаходимо в М. Бахтіна: «Автор повинен перебувати на кордоні створеного ним світу як активний творець його... Автор необхідний і авторитетний для читача, котрий ставиться до нього не як до особи, не як до іншої людини, не як до героя, а як до *принципу*, який потрібно наслідувати...» (Бахтин, 1986).

Найвищий рівень читацької готовності до сприйняття літературного твору передбачає зустріч з образом автора. Цьому рівню передують етап занурення в художню дійсність як у реальне життя, коли стосунки літературних героїв, їхні вчинки здаються читачеві реальними. М. Бахтін називав цей етап читання «етапом етичного вживання або етичного пізнання». Образ автора не проявляється на цьому етапі, він залишається невидимим, не маючи зовнішнього оформлення, проявів характеру, як інші персонажі. Читач, сприймаючи художній текст, дивиться крізь дзеркало, не помічаючи його живої природи. Стадія «відкриття» образу автора як естетичного принципу починається з моменту, коли читач фокусує свій зір на поверхні, крізь яку він бачить створену реальність, коли усвідомлює художню ілюзію як оману. Образ автора – це внутрішня особистість автора-творця, знак його присутності, видимий для обраних читачів, що досягли у сприйнятті стадії «відкриття» й «зустрічі».

Образ автора проявляється на всіх формально-змістових площинах художнього твору, зокрема на розповідній стратегії тексту. Форма розповіді (перша чи третя особа), ціннісні орієнтири оповідача / розповідача (наближені до авторських чи протилежні) є результатом свідомого естетичного авторського вибору. Так само й вибір героїв, стосунки з якими зумовлені авторською «всеохопністю». На думку Ж. Маритена, авторське ставлення завжди скероване вищими почуттями: «Якщо романіст – Бог своїх персонажів, чому б йому не любити їх спокутною любов'ю?» (Маритен, 1991). Порівняння автора віртуального світу з Богом влучно й образно характеризує його взаємини з читачем, побачити якого можна тільки після певної духовної роботи – «обличчям до обличчя».

Дон Кіхота, створеного генієм М. Сервантеса, читач сприймає як дивака, божевільного, незграбу – саме так, як сприймало його романне оточення. Так задумав автор, щоб читач пройшов увесь шлях емоційної участі в долі головного героя – від сміху до поваги та співпереживання. Автор роману навмисно веде оповідь від імені розповідача з інтонаціями очевидця – одного з тих, хто сміється з божевільного лицаря, більше того, розповідач першим оцінює головного героя й читачі наївно сприй-

мають цю (протилежну до авторської) оцінку як авторську. Якби він не був смішним у поєднанні зі шляхетними намірами, читач так не хвилювався б за нього, співчуваючи та драгуючись водночас. Ці протилежні афекти навмисно зіштовхуються автором, а розповідач ще більше провокує ситуацію своїми оцінками та коментарями. Без такої нараторської стратегії читач не побачив би протистояння Дон Кіхота всьому звичному, усталеному в тому світі, де відсутня мрія, подвиг, справедливість, благородність.

У творі є важливі для сприйняття моменти, коли автор навмисно зміщує об'єктивне із суб'єктивним, світ читача та світ книги. У тих епізодах, де обговорюється, чи є корчма замком, мідниця для гоління – шоломом, а в'ючне сідло – ошатною попоною, ідеться про змішування двох світів – реального та літературного. Священик і цирульник, оглядаючи бібліотеку Дон Кіхота, обговорюють його як автора, оцінюючи, чи влучно він вигадав і описав у своєму творі. Х. Борхес пише: «Цирульник, вигадка Сервантеса чи образ зі сну Сервантеса, розмірковує про Сервантеса» (Борхес, 2019). Тобто персонажі «Дон Кіхота» – вони ж і читачі «Дон Кіхота». Ілюзорний світ мистецтва буквально заповнює твір, бо всі персонажі водночас стають і дійовими особами, і читачами твору про них же. Це місце роману можна вважати оголенням авторського задуму, відвертою демонстрацією умовності створеного художнього світу. Якщо так швидко один світ, реальний, переходить в інший – літературний, то Дон Кіхот має рацію в тому, що вірить лише своїй уяві, а не тому, що звикли бачити інші.

Отже, аналіз образу автора можливий лише в процесі читацького сприйняття твору, коли читач проходить стадію етичного пізнання, переживаючи подієвий і емоційний аспекти твору. Зустріч читача й автора як найвищий етап осягнення авторської свідомості відбувається, коли художній твір усвідомлюється як майстерно зроблений, збудований за певним планом і з певною метою віртуальний світ. Стадія «відкриття», власної зустрічі з автором досягається читачем завдяки духовному зростанню, емоційному співпереживанню, інтелектуальному досвіду

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бахтин М. Автор и герой в эстетической действительности. Литературно-критические статьи. Москва : Художественная литература, 1986. 543 с.
 Борхес Х. Л. Сім вечорів. Київ : Видавництво Анетти Антоненко, 2019. 224 с.
 Достоевский Ф. Записки о русской литературе. Москва : Эксмо, 2006. 448 с.
 Короленко В. Г. О литературе. Москва : Художественная литература, 1953. 143 с.
 Лотман Ю. Семіосфера. Москва : Языки русской культуры, 2002. 453 с.
 Маритен Ж. Творческая интуиция в искусстве и поэзии. Москва : РОССПЭН, 2004. 400 с.

OLGA ORLOVA

IMAGE OF THE AUTHOR IN MIRROR PROJECTIONS

The article deals with the importance of the author's image of the in the composition's artistic structure. The points of view of literary theorists (M. Bakhtin, Y. Lotman, J. Maritin) are determined on the location, forms of personification of the author's consciousness, conceptual image author's significance in the reader's perception in the composition. The purpose of this article is to compare the views of literary critics and writers on the manifestations of the author's consciousness in a composition using the mirror's symbolism.

Comparison of the artistic principle of the author's vision with the mirror surface (F. Dostoevsky, V. Korolenko) gave grounds for a new understanding of the author's presence and the author's comprehensive vision. The author analyzes the stages of approaching the image of the author to the reader's understanding: ethical knowledge, author's «discovery», his meeting with the reader. The reader is able to make spiritual efforts, emotional empathy, intellectual experience in order to achieve the highest level of understanding of the author's in the composition. The value of the research is the theoretical substantiation and practical orientation of the reader's perception based on narration forms and images, a conversation between an author and a reader.

Key words: author image; author consciousness; implicit author; reader; perception.

REFERENCES

- Bahtin, M. (1986). *Автор и герой в эстетической действительности. Литературно-критические статьи* [Author and hero in aesthetic reality. Literary-critical articles]. Moskva: Hudozhestvennaya literatura [in Russian].
 Borhes, H. L. (2019). *Сім вечорів* [Seven evenings]. Kyiv: Publishing house Anetti Antonenko [in Ukrainian].
 Dostoevskij, F. (2006). *Записки о русской литературе* [Notes on Russian Literature]. Moskva: Eksmo [in Russian].
 Korolenko, V. G. (1953). *О литературе* [About literature]. Moskva: Hudozhestvennaya literatura [in Russian].
 Lotman, Y. U. (2002). *Семіосфера* [Semiosphere]. Moskva: YAzyki russkoj kul'tury [in Russian].
 Mariten, Z. H. (2004). *Творческая интуиция в искусстве и поэзии* [Creative intuition in art and poetry]. Moskva: ROSSPEN [in Russian].

Отримано 29.11.2019 р.